

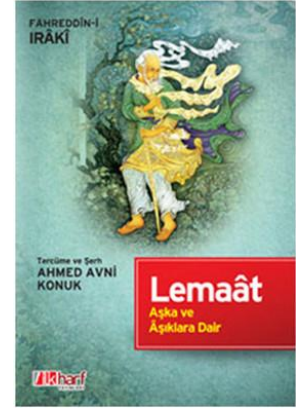
Aşk ve Âşıklara Dair

Lemeât, Fahreddîn-i Irakî, Çev. Ahmet Avni Konuk, İlk Harf Yay., İstanbul 2011

ISBN 9786055457396

Ayşe Çelikaş¹

Âşık, arif ve şair Fahreddin-i Irakî, XIII. yüzyıl Anadolu coğrafyasında kaleme alınmış *Lemeât* eseriyle tanınmış bir mutasavvıf şairdir. Hemedan'ın Kumcan köyünde 610 (1213) yılında doğduğu söylenmektedir. Irakî'nin tam ismi Fahreddin İbrahim b. Büzürmihrdir. Genel olarak Irakî nisbesiyle tanınmasıyla birlikte; Kumcâni, Cevalikî ve Ferahanî nisbeleriyle de anılmaktadır.² Fahreddin Irakî'nin yaşam öyküsünün neredeyse tamamı müellifin yaşadığı döneme yakın bir tarihte, bilinmeyen bir kişi tarafından divanına yazılan bir mukaddimeden elde edilmiştir. Kendisi daha küçük yaşlarda eğitime başlayarak dokuz ayda Kur'an'ı ezberler ve okuyuşunun güzelliği ile Hemedan'da meşhur olur. Onun hakkında nakledilen bir menkıbede şöyle kaydedilir: Irakî'nin düzenli olarak ikinci namazından sonra Kuran okuduğu bir caminin önünden geçen gayr-i müslim bir grup, onun okuduğu "Haddi aşan ve Rabbinin ayetlerine inanmayanları işte biz böyle cezalandırırız. Ahiret azabı ise daha şiddetli ve daha kalıcıdır." (Tâhâ, 20/127.) ayetini işitirler. İçlerinden üç kişi Müslüman olur. Yaşanan bu olay kendisinin daha çok tanınmasına neden olmuştur. Küçük yaşlarda edindiği ilmi yeterliğinden dolayı henüz on yedi yaşındayken Hemedan'da bulunan Şehristan Medresesi'nde ders okutmaya başlamıştır.³ Bir gün ders esnasında içeri giren bir grup Kalenderi dervişleri gazel okuyarak sema yapmaya başlarlar. Kalenderilerin her şeyden sıyrılmış bu hal ve sözleri onu derinden etkiler ve medresedeki görevini bırakarak onlara katılır. Fars ve Hint topraklarındaki seyahatlerinden sonra Sühreverdiyye şeyhi Bahaeddin

¹ Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yüksek Lisans Öğrencisi, aycelboz@gmail.com
(Bu yazı Young Academia ve Server Genç Hanımlar derneği iş birliğinde Prof. Dr. Hür Mahmut Yücer yönetiminde "Ahvâlî'l Kulûb Risaleleri Yazarlık Atölyesi" kapsamında üretilmiştir.)

² Orhan Bilgin, "Fahreddîn-i Irakî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C. 12, s. 84,86.

³ Fahreddin-i Irakî, *Lemeat*, Çev. Ahmet Avni Konuk, İlk Harf Yayınları, İstanbul 2011 s.12.

Zekeriyya Mültânî'nin (ö.661/1262) bugün için Mültan'daki (Pakistan) zaviyesine varırlar. Irakî, "Mıknatısın demiri kendisine çekmesi gibi şeyh de beni kendisine cezbetti." der ve onun nezaretinde halvete girer. Bir süre sonra oradan ayrılmasına rağmen seyahatleri esnasında yakalandıkları kuvvetli bir rüzgâr sebebiyle arkadaşlarının birçoğunu kaybeder. Oradan Mültan'a giderek Bahaeddin Zekeriyya'nın müridi olur. Irakî'nin halvette ibadet etmek yerine şiir söylemesine yapılan eleştirilere rağmen, şeyhi tarafından izin verilmiştir.⁴ 25 yıl şeyhine hizmet eden müellifimiz şeyhi vefat edince onun yerine geçer. Kendisi hakkında çıkarılan dedikodular sebebiyle Mültan'ı terk ederek Hac vazifesini yerine getirdikten sonra Konya'ya gelir. Burada Mevlâna Celaleddin-i Rûmî (ö.672/1273) ve Sadrettin Konevî (ö.672/1274) ile tanışarak Füsusu'l Hikem ve Fütühat-ı Mekkiyye derslerine ve Mevlana'nın sema meclislerine katılır. Tasavvufi Aşka dair yazılmış en önemli eserlerden biri olan *Lemeât*'ı burada kaleme alır ve Konevî'ye takdim eder. Konevî, *Lemeât*'ı okuduktan sonra: "Allah erlerinin sözlerinin sırlarını âşikar etmişsin. Gerçekte *Lemeât*, Füsus'un özüdür." der.

Sadreddin Konevi, şeyhi İbnü'l Arabî (ö.638/1240) ve Evhâdüdîn Kirmanî'nin (ö.635/1238) onun düşünce ve yazım tarzında etkili olmuşlardır. Konya'da kendisini himaye eden müridi Emir Muînüddîn Süleyman Pervâne (ö.676/1277) Moğollar tarafından öldürülünce Irakî Mısır'a gider ve sultan tarafından kendisine "şeyhu's-şüyuh" unvanı verilir. Daha sonrasında Şam'a yerleşir ve 8 Zilkâde 688'de (23 Kasım 1289) 78 yaşında vefat eder. Şam'da Salihyye mezarlığında İbnü'l Arabî'nin yanına defnolunmuştur.⁵

Bu tahlil yazısında, *Lemeât* kitabından hareketle, Fahrettin Irâkî'nin, mutlak hakikatin aşk olması, Allah'ın aşk ile özdeşleştirilmesi konusu üzerinde durulacaktır. Eserinin konusunu ve amacını "Taayyünden münezzeh hakikatlere dair imâlar." olarak ifade etmektedir. Kavramsal olarak bu hakikate verilen ad çok da mühim değildir. Aslolan hakikatin bizâtihi kendisidir. Çünkü zikredilen söze konu olan hakikat: "Bütün varlığı ve kavramsal karşılığını ihatâ etmiştir."⁶ Dolayısıyla asıl meselenin gerçek varlık olduğunu vurgulamaktadır. Bu hakîkatin kavramsal karşılığı, kendisinin düşünce dünyasındaki ismi "aşktır." Sonuç olarak Müellifin verdiği bilgiler ışığında; Hakikat, Aşk ve merâtib-i aşk konuları incelenecektir.

Lâ İlâhe İlla'l Aşk: Vahdet ve Aşk

⁴ Orhan Bilgin, "Fahreddîn-i Irakî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C. 12, s. 84, 86.

⁵ Fahreddîn-i Irakî, *a.g.e.*, s. 16.

⁶ Fahreddîn-i Irakî, *a.g.e.*, s. 8

Irakî yaşadığı dönem açısından tasavvufta birçok rengi kendisinde barındıran bir sûfidir. Kendisinin melâmî ve kalenderî bir meşrepte olması, Sühreverdîye tarikatına olan intisabı, Sadreddin Konevî'nin irfan meclislerinden istifade etmesi, aynı zamanda yazım tarzı ve işlediği konular hususunda Ahmet Gazzalî'yi benimseyerek eserlerini kaleme alması; onun tasavvufî kişiliğinin zenginliğini göstermektedir. Anadolu'ya geldiğinde İbnü'l Arabî'nin eserlerini ilham alarak, Ekberî geleneğin hâkim olduğu tasavvufî muhitin tesiri altında *Lemeât*'ı kaleme aldığı bilinmektedir.

Külliyatı şeyh Fahrüddîn İbrahim-i Hemedanî *el-Mütehallas bi- Irakî* adıyla bir kitap halinde yayımlanmıştır. Külliyatın içinde; kasîde, terkîbi bend, terci-î bend, rubaî kıtalardan oluşan *Divanı*, *Uşşaknâme*, *Istılah-ı Sufiyye* ve *Lemeât* adlı eserleri bulunmaktadır. *Lemeât*/ Parıldılar, gönülde parıldayan manevi birtakım haller için kullanılan tasavvufî bir terimdir. Yer yer manzum parçalarla süslenen eser aşk, âşık ve mâşuk kavramlarının yorumlandığı 128 beyitten oluşur. Ahmet el-Gazzalî'nin *Sevânihu'l Uşşâk* kitabından ilham alınarak yazılmıştır. Ahmet Gazzâlî gibi "Mutlak hakikatin" Allah olduğu üzerinde durur. Burada aşktan kastedilen mana taayyün etmemiş zâttır. Irakî tasavvufî öğretilerini eşyanın hakikatine dayandırmaktadır. Aşk tanımlarken Konevî'nin metafizik öğretilerini ifadelerinde görmek mümkündür. Aşk Allah'ın sıfatlarından biri kabul ederek Hakk'ın sıfatları ile zâtnı birbirinden tefrik etmenin imkansızlığını dile getirir.⁷

Aşk Bütün Eşyanın Mayasıdır!

Aşk nasıl inkâr edilebilir ki? Varlık aleminde ondan başka bir şey yoktur. "Ne zuhur ettiyse ondan onunla zuhur etmiştir ve muhabbet onda sâridir." Yüzünü dilediğin yöne çevir! Hakikat: Yalnızca ilk mahbuba olan sevgidir. Bilerek veya bilmeyerek yüzünü nereye çevirirsen çevir; yüzünü çevirdiğin hep odur. Çünkü mâsiva baştan başa ilahi isim ve sıfatlara mazhardır. "Cümle alem halkının meyli; seni bilseler de bilmeseler de ebediyete kadar hep sanadır. Senin gayretinle dostluk etmeye güç yetmeyince diğerleri ile dostluk etmek; her şeyden senin güzel kokun geldiği içindir."⁸ Aşk, birçok sûfi tarafından, insanı Allah'a ulaştıran en önemli yollardan biri olarak kabul edilmiştir. Aşk kelimesinin aslı Arapçadaki "ışk" kökünden gelmektedir. Sözlükte "Şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgiliden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması." gibi

⁷ Halil Baltacı, "Aşkın Kazandığı Tasavvufî Muhteva: Ahmet Gazzalî, Baklî ve Irâkî Çizgisi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 34 (2014/2), s. 23-24.

⁸ Fahreddîn-i Irakî, *a.g.e.*, s. 65, 66, 67.

anlamlara gelir. Kur'an ve sahih hadislerde aşk kelimesi: "Sevgi, hub muhabbet ve meveddet" kelimeleri ile ifade edilmektedir. Sufiler aşkın ilk basamağını muhabbet olarak tanımlarlar. Ahmet Ziyaüddin Gümüşhanevî: "Sevgi insan tabiatının zevk aldığı şeye meyletmesidir. Bu meylin şiddetli ve kuvvetli bir arzuya dönüşmesine aşk denir. Bu sevgi, Allah'ın insana bahşetmiş olduğu ilahi bir ihsandır." şeklinde aşkı tanımlamaktadır.

Aşkın Farklı Suretlere Bürünmesi

Irakî için Allah'ın zuhurunu Harekete geçiren kuvve aşktır. Varlık olarak yalnızca aşk vardır. Bütün varlıklar aşkın tezahürleridir. "Ay, güneşin aynasıdır. Nasıl ki ayda güneşin zâtından bir şey yoktur ve O'nun gayrında da O'nun zatından gayrı bir şey yoktur." Varlık sahasında görünen her bir nakış o nakışı süsleyen zatın suretidir. Dalgaların çokluğu deryayı çoğaltmaz isimlerin sayısı ne kadar artarsa artsın müsemmâ her yönüyle hep birdir.⁹

Kalp ve Güzellik

"Aşkın taayyünden münezzeh bir gönlü vardır. Onun genişliği öyle bir mesabededir ki bütün âlem sığmaz, cümle alemler onun kabzasında görünmez olur.". Bâyezid (k.s): Gönül dairesinin genişliğinden şöyle bahseder: "Eğer arş ve arşın yüzbin misli ve arşın muhtevası ârifin gönlünün bir köşesine konsa ârifin ondan haberi olmaz."¹⁰ Şaşılacak bir şeydir ki Allah Teâlâ hadis-i kutsîsinde şöyle buyurmaktadır: "Yere göğe sığmam kulunun gönlüne sığarım." diyor. Bir diğer hadîs-i şerifte "Gönül Rahman'ın parmakları arasındadır." buyuruyor.¹¹

Aşkın hakikatinin bilinmesi hususunda Irakî'nin mensub olduğu "aşk mektebi" güzelliğe büyük önem verir. "Allah güzeldir (cemîl), güzelliği (cemâl) sever." İfadesi cemâlin doğası gereği sevmeye layık olması nedeniyle "var olan her şey" O'nun cemâlinin aynasıdır. Bu yüzden var olan her şey güzeldir. 'O var olan her şeyi sever.'¹² Burada karşımıza çıkan ayna kavramını müellif, insan-ı kâmil olarak tanımlar. İnsan-ı kâmil mâşuku kendi aynası olarak görür diğer taraftan ise âşık kendisini de mâşukun aynası olarak görür, böylece kendinde Allah'ın bütün sıfatlarını müşâhede eder. Âşık mâşukun aynasıdır, kendinden başkasını o

⁹ Fahreddîn-i Irakî, *a.g.e.*, s. 48, 49.

¹⁰ Fahreddîn-i Irakî, *a.g.e.*, s. 121, 122.

¹¹ Fahreddîn-i Irakî, *a.g.e.*, s. 23.

¹² Halil Baltacı, *a.g.e.*, s. 41.

aynada göremez. Mâşuk dahî âşıkın aynasıdır. “Onda kendi gözü ile ondan gayrını göremez.”
Kendi esma ve sıfatlarından başkasını mütâla edemez.”¹³

Teklifin Esrarı

Aşıklığın gereği; Mâşuk neyi seviyor, kimi dost ediniyorsa onu sevip dost edinmektir. Mâşuk ayrılığı seviyorsa âşık da mâşukun sevdiğini sevmeli; bu öyle bir ateştir ki Allah ehlini Allah’a koşturur ayrılıkla birlikte dostluk olduğu için âşık ayrılıktan yanar kıvrılır. Mâşuk ayrılığı sevdiği için oda ayrılığı hoş görüp isteklerini Mâşuk için terkeder. “Bir ayrılık ki sevgilinin isteğidir, böyle ayrılık: kavuşmaktan bin kere daha hoştur. Kavuşmakta ben nefsimin kölesiyim, ayrılıkta efendilerin efendisiyim.”¹⁴

Sonuç

İslamî Fars ve Türk edebiyatının şekillenmesinde büyük bir etki alanına sahip olan aşk, varlığın hakikati tanımlayıcı bir kavram olarak ele alınmıştır. *Lemeât*, temsil ettiği dönemin “aşka dair” pırıltılarının birçok rengini yansıtmaya, aşkın hakikati, mâşukun simgeleri ile mutlak varlığı, varlık ile birliğin ne olduğunu izah etmiştir. Aynı zamanda; hüsn, cemâl, tevhid, zuhur gibi birçok tasavvufî kavramı açıklaması açısından önemli bir eserdir. *Lemeât* eserinin bu yayını son dönem sûfilerinden Fûsus ve Mesnev’i şârihi Ahmet Avni Konuk’un tercüme ve muhtasar şerhidir. Eserin dil ve anlatımdaki ağırlığı; ele aldığı konu itibarıyla “Taayyünden münezzeh bir hakikat” pırıltılarını ehli tarafından anlaşılacak şekilde sunması, okuyucuyu konuya bütüncül olarak vakıf olma hususunda zorlamaktadır. Arapça ve Farsça nazım ve nesir olarak kaleme alınmış bu ilham hazinesinden istifade etmek isteyenlere, inceliklerinin anlaşılması açısından tasavvuf ilmine vakıf kişilerin önderliğinde okumalarını tavsiye ediyoruz. Günümüz Türkçesine en yakın çeviri olması hasebiyle (MEB) Saffet Yetkin’in çevirisi İlâhiyat fakültesi mezunları tarafından kolaylıkla okunup anlaşılabilir. Sadrettin Konevî tarafından *Fûsus*’un Fars dilinde bir şerhi olarak kabul edilmesi her iki eseri de birlikte okumayı gerekli kılmaktadır. Aynı zaman da aşkı merkeze koyan sûfi metinlerinden olan Ahmet Gazzalî’nin *Sevanihu’l Uşşak* eseri ile üslup olarak benzerlik göstermektedir.

¹³ Fahreddîn-i Irakî, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁴ Fahreddîn-i Irakî, *a.g.e.*, s. 133, 134.